

LUISA NOVÁKOVÁ

RENČOVY VERŠOVANÉ POHÁDKY

Jestliže Hrubínova sbírka *Říkejte si se mnou*¹ znamenala výrazný mezník a v jistém slova smyslu i počátek české moderní poezie pro děti, pak novou cestu v epice naznačila jako první veršovaná pohádka Václava Renče *Perníková chaloupka* (1944).²

Tak byla také oceňována a svým významem kladena hned vedle Hrubína, třebaže poválečná situace autorovi mnoho nepřála a nakonec vedla k úplnému zákazu jeho děl — včetně *Perníkové chaloupky*.

Vladimír Pazourek, který ve třicátých a čtyřicátých letech patřil k předním kritikům skupiny tzv. Brněnských (František Tenčík, František Holešovský, Oldřich Audy), usilující o prosazení uměleckých kritérií při formování a posuzování dětské literatury, o Renčově pohádce, samozřejmě dávno před svým příklonem k tzv. socialistickému realismu, napsal: „*Látku předlohy podřídil stavebnému řádu a formální jednotě, mýtus prastaré lidové pohádky přiblížil dnešnímu dítěti kouzlem jazyka a jeho melodie. Je-li možno hovořiti z hlediska psychologie tvorby o správnosti fantazie básníka a čtenáře, platí to o Renčově práci. Odlíšení od říkadla, básnická výstavba lyricko-epického celku i jednotlivých jeho článků tvoří dramaticky a eticky vypointovaný útvar, jehož motivy jsou zmelodičtěny přesným rytmem a pevným rýmem, jež mají své znění a vyznění. Laskavost, s níž se Renč obrací ke čtenáři, není vnější a násilná, nýbrž vyznívá jako úsměv filozofie básníka, jenž ví, že hovoří k dětskému srdci.*“³

Renčova *Perníková chaloupka* je skladba dramatická. Snad jde o odraz skutečnosti, že autor se v té době prezentuje především jako dramatik. V roce vydání *Perníkové chaloupky* je na scéně pražského Prozatímního divadla uveden jeho *Císařův mim* — hra psaná v rýmovaných verších, jeden z důkazů toho, že pro Renče neexistovala mezi dramatem a poezií žádná ostrá hranice. Konečně sama *Perníko-*

1 Hrubín, F.: *Říkejte si se mnou*. Melantrich, Praha 1943.

2 Renč, V.: *Perníková chaloupka*. Vyšehrad, Praha 1944. (Druhé vydání: Vyšehrad, Praha 1990. Pohádka byla také otištěna ve sbornících *Moravské pohádky* — red. J. Novák, Blok, Brno 1967 — a *Divotvorný mlýnek* — red. J. Novák, Blok, Brno 1970.)

3 Pazourek, V.: *Přítomnost české literatury pro mládež*. Václav Petr, Praha 1946. s. 68.

vá chaloupka svádí k divadelnímu provedení, což dokládá úspěšná inscenace brněnské Malé scény Mahenova divadla.⁴ (Naopak do svých divadelních her pro děti autor vnášel prvky moderní poezie.)

Ale jak Václav Renč dramatičnosti v Perníkové chaloupce dosahuje?

Celý příběh se odehrává v kulisách lesa, vždyť „v lesích se divné věci zdají“, a to lesa plného tajemství, který je jakousi nevypočitatelnou živou bytostí, někdy jakoby přímo ztotožněnou se samou pohádkou.

Strašidelná atmosféra nočního lesa, v němž bloudí ztracené děti, je utvářena krátkými výstižnými básnickými popisy, zasazenými nenásilně do děje: „*Tma jako v pytli, děti spaly. / Na lov už vycházely lišky: / veverky se jich polekaly — / a bác! a bum! to spadly šišky.*“⁵ Nebo: „*Měsíc jak překocení džbánek / smetanu bílou z nebe stáčí / a polévá ji marcipánek, / aby byl dětem ještě sladší.*“⁶

Lyrické popisy přírody, měnící se v průběhu ročních období, prostupují celý pohádkový příběh, rámují ho a podléjej se na vytváření řádu, v němž je zasazen, vnášejí do něj poezii.

Zároveň ještě zvyšují napětí. Zprvė děj mírně zpomalují, a tak pomáhají dětskému čtenáři — nebo posluchači — celou situaci lépe pochopit a vžít se do ní. Zadruhé pak náhlými přechody mezi popisem a dějem dociluje básník dramatičnosti skladby: „*Les černý zbělel ve vánici, / do bílých peřin lehlo mlází. / Zavřela baba na petlici, / plameny z pece jazyk plazí. // Zmizely cesty v bílém váni, / neprojde lesem noha lidská. / Zlým nikdo ve zlu nezabrání. — / Cvak! už je otevřena klíčka.*“⁷

K lidové předloze přistoupil Václav Renč po svém. Nepřevrací ji sice v tom smyslu jako o něco později František Hrubín v knize Říkejte si pohádky⁸, zachovává klasický děj — ale přesto původní příběh upravuje.

Především zmírňuje drastičnost, úplně se zbavuje některých drsných motivů.

V Renčově Perníkové chaloupce nejsou děti rodiči úmyslně odvedeny do lesa, jak to nacházíme například u Němcové nebo u bratří Grimmů, z nepozornosti se v lese ztratí.⁹

V pohádce je rodina láskyplná a harmonická, vztah dětí k rodičům, stesk jedněch po druhých prolínají celou skladbou: „*A táta s mámou — samý vzdech, / jak se jim stýská po dětech*“¹⁰ A jinde zase: „*Svět zapad do zimního spánku. / Ach, táto, mámo! Kde jste, kde jste*“¹¹

4 Premiéra Perníkové chaloupky Václava Renče byla 2. února 1991 v Divadélku Na Hradbách: v režii Zoji Mikotové.

5 Renč, V.: Perníková chaloupka, Vyšehrad, Praha 1944, nestránkováno (s. 14).

6 Tamtéž (s. 20).

7 Tamtéž (s. 30).

8 Srov. Hrubín, F.: Říkejte si pohádky. Melantrich, Praha 1946, nestránkováno (s. 10).

9 Hrubínova prozaická adaptace Perníkové chaloupky i Perníková chaloupka Plevova, které původní příběh zjemňují stejným způsobem, vyšly až po Renčovi.

10 Perníková chaloupka (s. 26).

11 Tamtéž (s. 30).

Tento zásah do lidové předlohy s sebou přirozeně přináší i změnu některých dílčích motivů. Tak třeba motiv označování cesty od domova bílými křemínky nebo drobečky chleba Renč zcela vypouští.

Nabízí se otázka, zda mohl úpravu veršů ve smyslu drastičnosti ovlivnit tzv. boj o pohádku.

Za protektorátu způsobil zvýšený zájem o děti, jejich výchovu i o dětskou literaturu, že se kritikové a teoretikové dětské literatury začali hlouběji zamýšlet nad jejími základními žánry. Odrazem tohoto zamýšlení byl i pokus o studii z pera Jaroslava Freye *Boj o pohádku*¹². V polemice, kterou Frey vyvolal, nakonec jasně zvítězil názor, že pohádku je třeba brát globálně, vždyť pohádka — to je hlavně poezie.¹³ I když byl Frey odmítnut, nelze ovšem vyloučit ovlivnění soudobé tvůrčí praxe některými jeho dílčími názory — např. právě pokud jde o drastičnost.

Poněvadž se však Václav Renč zřejmě nikdy nezabýval teorií dětské literatury, může být potlačení drsných motivů v pohádce dáno spíše jeho básnickým typem, který je „*od nůtury syntetizující a harmonizující*“¹⁴.

To, že Renč v Perníkové chaloupce pravděpodobně nezbavoval původní děj části drastických motivů veden teoretickým postulátem, snad potvrzuje také jeho pozdější autorská praxe. Po návratu z vězení se vždy nedokázal drastických motivů vyvarovat.¹⁵

Ale v každém případě naznačil novou cestu, jak s takovými motivy pracovat.

Básnická struktura pohádky je výrazně pravidelná. Celá skladba je rozdělena na úvod — jeho rýmová struktura je ABBA CDDC —, čtrnáct zcela stejně postavených částí, v nichž se odehrává samotný děj (rýmová struktura jedné části je ABAB CDCD EFEF GG), a závěr — s rýmovou strukturou odpovídající s malou obměnou části úvodní, tedy ABBA CDDDC.

V závěru se tak celá pohádka uzavírá nejenom dějově, ale i skladebně, což Renč zdůraznil i zopakováním verše z první části básně. Na začátku čteme: „*Předvěirem, včera jako dnes / živil je Bůh a černý les.*“ A na závěr zase: „*Předvěirem, včera jako dnes / v lesích se divné věci zdají. / A když z nich děti procitají, / pohádky jak ty sněhy tají — / a z pohádek tu zbyl ten les.*“

Uspořádání básně, jasný rytmus a rým zároveň dětem umožňují snadno si zapamatovat i celé pasáže.¹⁶

Po Perníkové chaloupce vyšla Václavu Renčovi sbírka básní pro děti *Zahrajem si na chvílenku* (1947)¹⁷. Jde o knihu z hlediska vývoje dětské literatury okrajovou, a proto se jí zabývat nebudu.

12 Viz Frey, J.: *Boj o pohádku. Život a práce*, Praha 1942.

13 Srov. Fučík, B.: *O knihu pro mládež. Václav Petr*, Praha 1941, s. 11–14.

14 Viz Med, J.: *Spisovatelé ve stínu*. Zvon, Praha 1995, s. 141.

15 Viz Renč, V.: *Kryšpín to vyhrál*, rukopis 1970 (v pozůstalosti uložen u básnickovy dcery, Brno, Kofiskova 38).

16 Nezanedbatelný je i přínos knihy z hlediska ilustrace a grafické úpravy. Vedle Hrubínova Říkejte si se mnou se Perníková chaloupka stala ukázkou tehdejší nejlepší nakladatelské práce v oblasti knih pro děti. Jde o vydání téměř bibliofilské. Co strana, to barevný obrázek Jiřího Trnky — celostránková ilustrace naproti textu a navíc druhá, drobnější, začleněná přímo do textové části. Celá knížka tak vytváří jediný kompaktní a harmonický celek slova a ilustrace.

Ve stejné době se Renč rovněž prezentuje jako autor veršovaných loutkových her pro děti. Před básníkovým zatčením je hrána pohádka Medvěd Fuňa (1948)¹⁸. Z téhož období pochází první verze Labutího prince, pohádkové hry na motivy Boženy Němcové.¹⁹

V rukopise (datovaném rokem 1950) zůstala sbírka veršovaných pohádek Spusť pohádku, kolovrátku. Doposud z ní knižně vyšly tři pohádky (Králíčkova chýška, Kůzlátka a hloupý vlk, O kohoutkovi a slepičce) a vstupní básnička Než to začne. Králíčková chýška a Než to začne vyšly ve sbornících v roce 1967 a 1970, Králíčková chýška a zbylé dvě pohádky ve sborníku po roce 1989.²⁰

Při psaní pohádek z knížky Spusť pohádku, kolovrátku postupoval Václav Renč v mnohém stejně jako v případě Perníkové chaloupky.

Ve všech třech se setkáme s pravidelným rytmem i rýmem, znovu snadno srozumitelným a zapamatovatelným.

Jejich celková stavba však není tak složitá jako stavba Perníkové chaloupky, jsou komponovány do slok z hlediska rýmové struktury identických. V Králíčkově chýšce se básník rytmem i rýmem blíží až k lidovému říkadlu: „*V jednom lese blízko Mnišku / žil-byl králík Kulišek. / Ten si na vřesovém břázku / vystavěl sám pěknou chýšku / z kůry, z mechu, ze šišek. // Žila-byla taky liška. / Povím vám, co o tom vím. / Zalíbila se jí chýška, / žebroula u Kuliška, / může-li tam přespat s ním.*“²¹

Lyrické popisy autor tentokrát pomíjí, dramatičnost pohádek vyplývá pouze z děje. A tak na rozdíl od Perníkové chaloupky, která je opravdovou básnickou skladbou, jsou pohádky z rukopisné sbírky pouze převedením poněkud upravených lidových verzí do verše — samozřejmě převedením kultivovaným.

Hlavním styčným bodem Perníkové chaloupky a pohádek ze sbírky Spusť pohádku, kolovrátku je autorův přístup k úpravě motivů. Otupování drastičnosti změnou původního znění lidové pohádky nejlépe dokládají Kůzlátka a hloupý vlk.

Václav Renč nejenom přijímá za výchozí nejmírnější z lidových verzí pohádky — tu, v níž kůzlata nezahynou —, navíc vypráví děj s humorem, jenž ještě víc tlumí tvrdost vyprávění, třeba i pokud jde o potrestání vlka: „*Ptáte se, co s ním bylo dál? / Co bych vám, děti, povídal? / Kam přijde, všude posměch snáší. / A papá — krupicovou kaši.*“²²

Někdy má však Renč sklon k moralizování, k učitelskému přístupu. Ze tří publikovaných pohádek je tomu tak v pohádce O kohoutkovi a slepičce. Poučení ještě

17 Renč, V.: Zahrajem si na chvílenku. Družstvo Moravského kola spisovatelů, Brno 1947.

18 Premiérou Renčova Medvěda Funi zahájilo svou činnost brněnské loutkové divadlo Radost. Bylo to 25. 10. 1949.

19 V této souvislosti není bez zajímavosti připomenout, že z českých moderních básníků to byl právě Václav Renč, který se jako první pokusil o veršovanou loutkovou hru pro děti — Kainarova Zlatovláška měla premiéru až roku 1952.

20 Viz Novák, J. (red.): Moravské pohádky, Blok, Brno 1967, Novák, J. (red.): Divotvorný mlýnek, Blok, Brno 1970, Hrubín, F., Nováková, Z., Renč, V.: Kůzlátka a hloupý vlk, Blok, Brno 1992.

21 Renč, V.: Králíčková chýška. In: Kůzlátka a hloupý vlk, s. 50.

22 Renč, V.: Kůzlátka a hloupý vlk. In: tamtéž, s. 11.

zvýrazňuje tím, že ho vyčlení z děje, přímo se odvolá ke čtenáři. Tato tendence moralizovat, dnešní dětské literatuře už zcela cizí, je v podstatě jediným odrazem doby vzniku pohádek.

Ani František Hrubín se ve své tvorbě poučení nevzdává, nechá ho však vylítnout přímo z vyprávění.

Rozdíl vynikne nejlépe porovnáním ukázek ze závěru Renčovy pohádky O kohoutkovi a slepičce a Hrubínovy Pohádky o veliké řepě.

Renč: „*Slepičko, řekne nakonec, / 'odpusť mi, že jsem byl lakomec. / Vidím, že dobře se mi stalo, / když mě to jádro vytrestalo.' // Šťastně se končí nehoda. / Slepičce myslí však nedodá, / že nebýt těch pár kapek deště, / kohoutek by se trápil ještě. // Ej, sviňko, ševče, švadleno, / má na vás právem spadeno! / Kohout svou chamtivost dneškem změní. / Taky si vezmete naučení?*“²³ Hrubín: „*Chcete, abych povídal, / jak to všechno bylo dál? / Otevřete se mnou dveře, / spatříte je u večere: // dědek bábě nabízí, / bába vnučku pobízí, / pejsek s kočkou nečekají, / až se dědek s bábou nají, / pejsek v koutě hryže kost, / kočička má mléka dost, / myška sbírá / drobtý sýra. // Dědek jim dá dneska všeho: / 'Bábo, ber si víc! / Víím, že jeden bez druhého / nedokáže nic!*“²⁴

I když Renčovy pohádky z rukopisné sbírky František Hrubín umělecky přesáhl (na rozdíl od Perníkové chaloupky), tvořily ve své době vrchol žánru a dodnes mnohé zůstaly živé.

Rukopis z pozůstalosti je zároveň důkazem, že básník nepokládal svou práci v oblasti veršované pohádky za ukončenou.²⁵

POETIC FAIRY-TALES BY VÁCLAV RENČ

Václav Renč, a poet, dramatist and writer (1911–1973) belonged with František Hrubín to the founders of modern Czech poetry for children. It is proved above all by his poetic fairy-tale *Perníková chaloupka* (1944). Renč demonstrated here a great sense for the dramatic character and turned the original folk tale, deprived of drastic motives, into verse. Besides *Perníková chaloupka*, Renč wrote a collection of fairy-tales for children under the title *Spusť pohádku, kolovrátku* (1950), out of which only four tales have been published for the time being (the author was a political prisoner in the 50th and his works were not allowed to be published). His published fairy-tales from this collection didn't achieve the significance and artistic level as *Perníková chaloupka* did, but nevertheless they belonged to the most outstanding ones in this branch of his time.

23 Renč, V.: O kohoutkovi a slepičce. In: tamtéž, s. 26.

24 Hrubín, F.: Špalíček veršů a pohádek. SNDK, Praha 1964, s. 109–110.

25 Původní verze rukopisné sbírky *Spusť pohádku, kolovrátku* obsahovala pět čísel (kromě tří pohádek a úvodní básničky, které byly opublikovány ve zmiňovaných sbornících, ještě pohádku O pyšné šišce sosnové). Na sklonku 60. let, pro připravované vydání v Albatrosu, k němuž však už nedošlo, doplnil Renč sbírku o další čtyři nové pohádky a zařadil do chystané knížky i Perníkovou chaloupku.

